

شهر سوخته

شهر سوخته در ۵۶ کیلومتری زابل در استان سیستان و بلوچستان و در حاشیه جاده زابل - زاهدان واقع شده است. این شهر در ۳۲۰۰ سال قبل از میلاد پایه گذاری شده و مردم این شهر در چهار دوره بین سال‌های ۳۲۰۰ تا ۱۸۰۰ قبل از میلاد در آن سکونت داشته اند. سند یا کتیبه‌ای که نام واقعی و قدیمی این شهر را مشخص کند هنوز به دست نیامده و به دلیل آتش سوزی در دو دوره زمانی بین سال‌های ۳۲۰۰ تا ۲۷۵۰ قبل از میلاد «شهر سوخته» نامیده می‌شود. «کلنل بیت» یکی از ماموران نظامی بریتانیا از نخستین کسانی است که در دوره قاجار و پس از بازدید از سیستان به این محوطه اشاره کرده و نخستین کسی است که در خاطراتش این محوطه را شهر سوخته نامیده و آثار باقیمانده از آتش سوزی را دیده است. بعد از او شهر سوخته توسط باستان‌شناسان ایتالیایی به سرپرستی «مارتیسو توزی» از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۷ مورد بررسی و کاوش قرار گرفت. شهر سوخته دارای تشکیلات مرتب و منظمی بوده و از بعد سازمان‌دهی اجتماعی نیز جزو شهرهای پیشرفته‌ی زمان خود بوده است. وجود نظام مرتب و منظم آب‌رسانی و تخلیه‌ی فاضلاب، دانش پزشکی پیشرفته و صدها عامل دیگر بر اهمیت این منطقه افزوده است.

این شهر از نادرترین شهرهای باستانی است که در آن، زنان عهده دار امور مالی خانواده‌شان بوده‌اند. بر مبنای یافته‌های باستان‌شناسان شهر سوخته ۱۵۱ هکتار وسعت دارد و بقایای آن نشان می‌دهد که این شهر دارای پنج بخش مسکونی واقع در شمال شرقی شهر سوخته، بخش‌های مرکزی، منطقه صنعتی، بناهای یادمانی و گورستان است که به صورت تپه‌های متوالی و چسبیده به هم واقع شده‌اند. هشتاد هکتار شهر سوخته بخش مسکونی بوده است. شهر سوخته مرکز بسیاری از فعالیت‌های صنعتی و هنری بوده، در شهر سوخته نمونه‌های جالب و بدیعی از زیورآلات به دست آمد. در جریان حفاری‌های فصل‌های گذشته در شهر سوخته، مشخص شد که با توجه به صنعتی بودن شهر سوخته و وجود کارگاه‌های صنعتی ساخت سفال و جواهرات در این منطقه، ساکنان شهر سوخته از درختان موجود در طبیعت محوطه برای سوخت استفاده می‌کرده‌اند. در شهر سوخته انواع سفالینه‌ها و ظروف سنگی، معرق کاری، انواع پارچه و حصیر یافت شده که معرف وجود چندین نوع صنعت، به ویژه صنعت پیشرفته پارچه بافی در آنجاست. برای نخستین بار در شهر سوخته یک چشم مصنوعی متعلق به ۴۸۰۰ سال پیش کشف شد. این چشم مصنوعی متعلق به زنی ۲۵ تا ۳۰ ساله بوده که در یکی از گورهای شهر سوخته مدفون شده بوده است. در مجسمه زن صاحب چشم مصنوعی شهر سوخته چشم مصنوعی او دیده می‌شود.

اکنون ۱۲ نوع بافت پارچه یکرنگ و چند رنگ و قلاب ماهیگیری در شهر سوخته به دست آمده و مشخص شده مردم این شهر با استفاده از نیزارهای باتلاق‌های اطراف هامون سبد و حصیر می‌بافتند و از این نی‌ها برای درست کردن سقف هم استفاده می‌کردند. صید ماهی و بافت تورهای ماهیگیری نیز از دیگر مشاغل مردمان شهر سوخته بوده است. شهر سوخته بدون شک جز شهرهای بسیار پیشرفته زمان خود بوده است. اینک به برخی از این پیشرفت‌های شگفت‌انگیز اشاره می‌کنیم.

نخستین چشم مصنوعی جهان

برای نخستین بار در شهر سوخته یک چشم مصنوعی متعلق به ۴۸۰۰ سال پیش کشف شد. این چشم مصنوعی متعلق به زنی ۲۵ تا ۳۰ ساله بوده که در قبر شماره ۶۷۰۵ شهر سوخته مدفون شده بوده است. چشم مصنوعی روی مجسمه او دیده می‌شود. سرپرست گروه باستان‌شناسی شهر سوخته سید منصور سید سجادی گفت: برای نخستین بار در شهر سوخته

یک چشم مصنوعی پیدا شد. مطالعات اولیه نشان داده اند که چشم چپ زن تنومند مدفون مصنوعی بوده است. جنس و ماده‌ای که چشم مذکور با آن ساخته شده است هنوز به دقت روشن نشده و تشخیص آن به آزمایشهای بعدی موکول شده است اما به نظر می‌رسد که چشم مزبور از جنس قیر طبیعی که با نوعی چربی جانوری مخلوط شده است ساخته شده است. در روی این چشم مصنوعی ریزترین مویرگهای داخل کره چشم توسط مفتول های طلایی به قطر کمتر از نیم میلی‌متر طراحی شده‌اند مردمک چشم در وسط طراحی شده و جز از آن تعدادی خطوط موازی که تقریباً یک لوزی را تشکیل می‌دهند در پیرامون مردمک دیده می‌شود از دو سوراخ جانبی واقع در دو سوی این چشم مصنوعی جهت نگهداری و اتصال آن به حدقه چشم استفاده می‌شده است. بررسی های انسان شناسانه نشان داده که به احتمال بسیار زیاد زن مزبور دارای سنی بین ۲۵ تا ۳۰ سال بوده و دو رگه (سیاه و سفید) بوده است. اشیاء پیدا شده در این قبر دو قسمتی عبارت بوده اند از ظرفهای سفالی، مهرهای تزیینی، یک کیسه جرمی و یک آینه مفرقی. قدمت این قبر و چشم مصنوعی به حدود ۲۸۰۰ سال پیش از میلاد و ۴۸۰۰ سال پیش از این می‌رسد. مطالعه جهت دستیابی به اطلاعات بیشتر در این مورد چشم و اسکلت ادامه دارد.

جراحی مغز

یکی شگفت انگیزترین یافته‌های این شهر، پیدایی نشانه‌های کهن‌ترین جراحی مغز در شهر سوخته است. مجموعه‌ای از دختر دوازده یا سیزده ساله که در ۴۸۰۰ سال پیش، پزشکان آن دیار برای درمان بیماری هیدروسفالی (جمع شدن مایع در جمجمه) بخشی از استخوان جمجمه او را برداشته و جراحی کردند که مدت‌ها بعد از این عمل زنده مانده است.

خط کش ۵ هزار ساله

در طی کاوش‌های انجام گرفته در شهر سوخته یک خط کش ساخته شده از چوب آبنوس کشف شد. سرپرست هیات باستان‌شناسی شهر سوخته درباره خط کش کشف شده گفت: این خط کش به طول ۱۰ سانتیمتر با دقت نیم میلیمتری و از جنس چوب آبنوس است. کشف خط کش در شهر سوخته زابل نشانگر این است که ساکنان این شهر باستانی دارای پیشرفت های زیادی در زمینه علم ریاضیات بوده اند.

قدیمی ترین تخته نرد جهان

از گور باستانی موسوم به شماره ۷۶۱ کهن ترین تخته نرد جهان به همراه ۶۰ مهره ی آن در شهر سوخته پیدا شد. این تخته نرد بسیار قدیمی تر از تخته نردی است که در گورستان سلطنتی «اور» در بین النهرین پیدا شده بود. این تخته نرد از چوب آبنوس و به شکل مستطیل است. روی این تخته نرد، ماری که ۲۰ بار به دور خود حلقه زده و دمش را در دهان گرفته، نقش بسته است. این تخته نرد ۲۰ خانه بازی و ۶۰ مهره دارد. مهره‌ها که در یک ظرف سفالی در کنار تخت نرد قرار داشتند از سنگ های رایج در شهر سوخته یعنی از لاجورد، عقیق و فیروزه است. باستان شناسان هنگام کاوش در گوری ۵ هزار ساله جامی را پیدا کردند که نقش یک بز همراه با یک درخت روی آن دیده می‌شود. آن ها پس از بررسی این شی دریافتند نقش موجود بر آن برخلاف دیگر آثار به دست آمده از محوطه‌های تاریخی شهر سوخته، تکراری هدمند دارد، به گونه‌ای که حرکت بز به سوی درخت را نشان می‌دهد. هنرمندی که جام سفالین را بوم نقاشی خود قرار داده، توانسته است در ۵ حرکت، بز را طراحی کند که به سمت درخت حرکت و از برگ آن تغذیه می‌کند باستان‌شناسان با نزدیک کردن این تصاویر به یکدیگر موفق شدند نمونه‌ای از یک تصویر متحرک را در قالب یک فیلم ۲۰ ثانیه‌ای به دست آورند.

سرپرست تیم کاوش در شهر سوخته درباره کشف اخیر خود گفت: «حرکت بُز به سوی درخت و تغذیه او از برگ درختان در ۵ حرکت مصور شده است. در این تصاویر نه تنها بز به سمت درخت حرکت می‌کند، بلکه جهش وی و پریدن بز روی برگ درختان کاملاً دیده می‌شود.» به گفته این باستان‌شناس، بُز از جمله حیواناتی است که در رسیدن به ارتفاعات تبحر داشته و می‌تواند با یک حرکت جهشی به سمت بالا حرکت کند. هنرمند نقاش شهر سوخته‌ای، با دقت و زبردستی موفق به تصویر کردن جهش این بز شده است. از این جام برای نوشیدن استفاده می‌شده است. ارتفاع این جام ۱۰ سانتی‌متر است و روی یک پایه استوار شده است «آقای سجادی» درباره منحصر به فرد بودن این تصاویر در دنیای باستانی گفت: «تاکنون در دوره‌های پیش از تاریخی چنین تصاویری دیده نشده و ما برای اولین بار به این تصویر در شهر سوخته برخورد کرده‌ایم. در بسیاری از ظروف، اشکالی را می‌بینیم که تنها تکرار شده‌اند، اما حرکتی در آنها دیده نمی‌شود. تحقیقات ما نشان داده است که این نقش، قدیمی‌ترین ایده مردمان باستان برای ارایه «تصویر متحرک» و به تعبیر امروزی «انیمیشن» است.»

از دیگر اشیای مهم از میان هزاران شی یافت شده، می‌توان از سفال با امضای سفال‌گر بر روی آن، چکش، سوزن، شهرک‌های مسکونی و ساختمان‌های همه‌گانی هم‌چون آپارتمان، بذر خربزه، حبوبات، ماهی خشک کرده، برنج، زیره، کوره‌های سفالگری، کوره‌های ذوب فلزات، دکمه، تبر، بندکفش، قلاب، شانه سر، طناب، سبد، گل مو، قاب‌های چوبی، کفش، کمربند و ... نام برد.